

УДК 330.142.211:005

**Ситар Л.Й.,
к.е.н., м.н.с. відділу розвитку виробничої
сфери регіону та інвестицій,
Інститут регіональних досліджень НАН України (м. Львів)**

КОНЦЕПЦІЯ КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ РЕГІОНУ

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні вимагає постійного економічного росту підприємств. Однак внаслідок кризових явищ в економіці країни відбувся інвестиційний спад, погіршення виробничої і технологічної структури їх основного капіталу. В таких умовах виникає потреба в оновленні основного капіталу та зміни його структури, оскільки саме стан та ефективність його використання безпосередньо впливає на процес виробництва і реалізації продукції. Таким чином, важливим є здійснення комплексної оцінки основного капіталу регіону для визначення напрямків його модернізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї проблеми присвячено багато праць вчених на різних етапах розвитку економічних досліджень. Так, теоретичним аспектам дослідження основного капіталу присвячені праці зарубіжних вчених: Ф. Кене, А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. С. Міля, Дж. Д. Сакса та ін. Питання оцінки основного капіталу досліджували у своїх працях Бланк І. А., Брігхем Є, Петрович Й. М., Крикавський Є. В., Кваснюк Б. С., Шинкарук Л. В., Герасимчук М., Бурлака В., Галиця І., Дучинська Н. І., Поддєрьогін А. Ф., Покропивний С. Ф., Череп А. В. та ін. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених проблематиці оцінювання основного капіталу, більш детального дослідження потребує питання його комплексної оцінки на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження існуючих методик оцінювання основного капіталу на різних рівнях та формування концепції комплексного оцінювання основного капіталу на рівні регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «капітал» походить від латинського «capitals», що означає «головний» чи «основний». Одними із перших дослідників, які зробили крок до осмислення капіталу, як категорії сфери виробництва, були фізіократи на чолі з Франсуа Кене. Згідно тверджень цих вчених, суть категорії капіталу виражається вкладеннями у землеробство. В подальшому значний внесок у розробку теорії обігу капіталу зробив А. Сміт, який стверджував, що може бути дві форми капіталу: матеріальна та речова. Але речову він виділяв як основну. В процесі розроблення теорії капіталу, вчений вперше вводить у політичну економію поняття основного і оборотного капіталу. До складу основного він відносить не тільки знаряддя праці і будівлі, але й «людський капітал». Тобто капітал представляє собою «вироблені засоби виробництва»: придбані здібності робітників до праці. При цьому він робить наголос на тому, що основний капітал приносить прибуток, не покидаючи свого власника [7, с. 150].

Для Д. Рікардо вирішальною ознакою основного капіталу є його довговічність, міцність та повільна зношуваність. В нього в основі поділу капіталу на основний та оборотний лежить строк використання цих частин капіталу [5]. Вчений вірно відзначив, що однаковий вид капіталу, залежно від галузі, де він знаходиться або розглядається, може виступати як основний чи оборотний капітал.

Дж. С. Міль більш чітко вказав на багаторазову участь основного капіталу у виробничому процесі: «... значна частина капіталу, втілена в знаряддях виробництва, що відрізняються більш-менш тривалим існуванням, яке визначається роллю у виробництві, не виключається з нього, а залишається в ньому, причому функція цієї частини капіталу не вичерпується одноразовим вживанням. До цього розряду капіталу відносяться будинки, машини й усі або велика частина предметів, іменованих приладами або інструментами. Довговічність деяких із них дуже значна, і їхнє існування як знарядь виробництва подовжується багаторазовим повторенням виробничих операцій. Капітал, що існує в будь-яких із таких довговічних форм і дохід від якого надходить протягом відповідно тривалого періоду, називається основним капіталом» [3, с. 195]. Таким чином, Дж. С. Міль вказав на такі ознаки основного капіталу, як тривале існування, багаторазовий ужиток та одержання доходу від його використання протягом тривалого періоду.

Про те, що засоби праці протягом усього процесу їх функціонування зберігають свою форму по відношенню до продукту зазначав у своїх працях К. Маркс. Після повного фізичного зносу вони йдуть на брухт та замінюються новими. Для придбання засобів праці необхідно авансувати капітал одразу, але брати участь у обороті цей капітал буде частинами, по мірі зносу засобів праці. К. Маркс остаточно визначив головну розбіжність між видами капіталу, яка, на його думку, полягає у способі перенесення своєї вартості на виготовлений продукт [2, с. 189].

На думку Дж. Д. Сакса, капітал в економіці – це накопичений на визначений момент часу запас житлового фонду, машин, устаткування, виробничих споруд, котрі є елементом виробничих сил даної держави [6, с. 56].

На сьогодні в економічній теорії не існує загальноприйнятого визначення терміну «основний капітал», однак більшість вчених під ним розуміють частину виробничого капіталу, що повністю і багаторазово приймає участь у виробництві. Основний капітал – це матеріально-технічна база виробництва. Від його об'єму залежить виробнича потужність підприємства і в значній мірі рівень технічної озброєності праці.

В контексті дослідження варто зазначити, що у науковій літературі тривають дискусії щодо головного критерію, показників та методів визначення економічної ефективності основного капіталу на мікрорівні. Переважна більшість вчених-економістів надає перевагу системі вартісних і натуральних показників, які всебічно характеризують стан основного капіталу. Інші науковці пропонують використовувати один основний показник та ряд допоміжних показників [8]. Варто відзначити, що в процесі оцінювання ефективності використання основного капіталу вчені ототожнюють його з основними засобами (ОЗ). Так, ряд вчених наголошує на тому, що ефективність використання основних засобів варто оцінювати за допомогою системи показників, яка складається з двох підсистем: показників ефективності відтворення основних засобів та показників їх використання. Дещо інший метод оцінки на основі трьох груп показників оцінки ефективності використання основних засобів: 1) показники, які характеризують відтворення основних засобів; 2) показники, які характеризують забезпеченість підприємства основними засобами; 3) показники, котрі визначають ефективність використання основних засобів підприємства. Крикавський Є. В. у своїх дослідженнях оцінку рівня і стану ефективності основних засобів пропонує здійснювати, дослідивши склад і динаміку основних засобів, їх відповідність до виробничих потреб, технічного стану, техніко-економічних характеристик основного виробничого обладнання їх відповідності до найголовніших досягнень науки і техніки, а також галузевий порівняльний аналіз ефективності обладнання, яке використовується [1, с. 62].

Оскільки однією із важливих особливостей основних засобів є їх функціонування в процесі виробництва протягом тривалого періоду часу, то важливим є здійснення оцінки старіння та спрацювання основних засобів. Петрович Й. М. пропонує її здійснювати на основі оцінювання фізичного спрацювання основних засобів, а також визначати ступінь техніко-економічного старіння основних засобів з поділом на дві групи [4, с. 91].

Таким чином, сучасні методи оцінювання основного капіталу на мікрорівні досить різноманітні, проте в більшості випадків вони базуються на ідентичних оціночних показниках.

Підсумовуючи, варто відзначити, що незважаючи на всестороннє дослідження основного капіталу та методів його оцінювання, на сьогодні в економічній літературі не існує загальноприйнятої методики комплексного оцінювання основного капіталу на рівні регіону. Таку оцінку можна здійснити за допомогою інтегральних індексів.

Інтегральні індекси розраховуються на базі індексного методу щонайменше у два етапи. На першому етапі визначаються індивідуальні індекси, як відношення значення первинного показника в окремому регіоні до середнього значення цього показника в усіх регіонах (або певній модифікації цього відношення). На другому етапі розраховується середньгеометричне значення від добутку усієї сукупності первинних індексів.

Комплексну оцінку основного капіталу регіону пропонується здійснювати за допомогою інтегрального індексу основного капіталу, який потрібно розраховувати за формулою:

$$I_{OK} = \sqrt[4]{(1 + I_{CP}) \times (1 + I_3) \times (1 + I_{EF}) \times (1 + I_{IH})} - 1, \quad (1)$$

де I_{OK} - інтегральний індекс стану основного капіталу регіону;

I_{CP} - інтегральний індекс стану та руху ОЗ;

I_3 - інтегральний індекс забезпеченості підприємств регіону ОЗ;

I_{EF} - інтегральний індекс ефективності використання ОЗ;

I_{IH} - інтегральний індекс впровадження інновацій на промислових підприємствах регіону.

Кожен з запропонованих нами часткових інтегральних індексів також є комплексним, оскільки об'єднує в собі результати оцінювання основного капіталу за різними критеріями на основі темпових індексів за обраний період. Окрім того, при здійсненні оцінки основного капіталу з метою визначення напрямків його модернізації, на нашу думку, доцільним є проведення розрахунків за видами економічної діяльності у регіоні згідно обраних показників. Так, оцінка стану, вартості та руху основних засобів здійснюється на основі таких критеріїв:

1) коефіцієнт надходження ОЗ – показує, яку частку становлять основні засоби, що надійшли протягом року, у загальній вартості основних засобів на кінець року;

2) коефіцієнт зносу ОЗ – визначає частину вартості основних засобів, яка перенесена на їх використання;

3) коефіцієнт придатності ОЗ – визначає частину вартості основних засобів, яка не перенесена на продукцію (ступінь придатності);

4) коефіцієнт оновлення ОЗ – характеризує частку основних засобів, що були введені протягом року в їх загальному обсязі на початок року;

5) коефіцієнт вибуття ОЗ – характеризує частку вибулих основних засобів в їх загальному обсязі на початок року;

6) коефіцієнт оновлення інтенсивний – показує оновлення через заміну старих основних засобів новими;

7) коефіцієнт оновлення екстенсивний – характеризує оновлення як приріст нових основних засобів;

8) інвестиції в основний капітал.

Забезпеченість основними засобами підприємств областей регіону ми пропонуємо оцінювати за такими критеріями:

1) капіталомісткість – характеризує забезпеченість підприємства основними засобами;

2) капіталоозброєність праці – характеризує рівень забезпеченості працівників підприємства основними виробничими засобами. Що вища озброєність працівника основними засобами, то вищою буде за інших рівних умов його продуктивність;

3) коефіцієнт ресурсомісткості – характеризує ефективність використання ресурсів, залучених у виробничо-господарську діяльність. Чим вище значення коефіцієнта, тим більш ресурсомістким є дане підприємство (більша сума коштів, вкладених у необоротні активи), більшим є виробничий ризик, оскільки вкладення в довгострокові активи окупуються протягом більшого періоду часу за рахунок майбутніх надходжень;

4) коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємств регіону – відображає питому вагу залишкової вартості основних засобів у загальній вартості майна підприємства.

Здійснення комплексної оцінки основного капіталу підприємства неможливе без оцінювання ефективності використання основних засобів. Відтак, індекс використання основних засобів на підприємствах регіону ми пропонуємо проводити за такими критеріями:

1) капіталовіддача – характеризує ефективність використання основних виробничих засобів. Відображає суму виробленої продукції на одну гривню основних виробничих засобів. Під час розрахунку капіталовіддачі на рівні регіону як показник обсягу виробленої продукції (Q) варто використовувати показник ВВП;

2) капіталовіддача активної частини основних засобів – показує скільки вироблено продукції на 1 грн. середньорічної вартості активної частини основних засобів;

3) рентабельність основних засобів – характеризує величину фінансового результату, отриманого з кожної грошової одиниці вартості основних засобів;

4) коефіцієнт приросту основних засобів – характеризує рівень приросту основних фондів або окремих його груп за певний період.

Для стимулювання економічного зростання, окрім головних чинників виробництва, основного капіталу і праці, необхідним є впровадження інновацій. Оцінку впровадження інновацій на промислових підприємствах регіону ми пропонуємо здійснювати на основі таких критеріїв:

1) впровадження нових технологічних процесів та освоєння нових видів продукції;

2) здійснення комплексної механізації та автоматизації виробництва;

3) оцінка інноваційних витрат у промисловості.

Висновки з проведеного дослідження. Звісно, запропонований метод оцінювання основного капіталу регіону не вичерпує всі можливі варіанти здійснення такого дослідження, проте дає можливість оцінити потребу в оновленні основного капіталу окремих сфер економічної діяльності чи регіону загалом та визначити шляхи його модернізації.

Бібліографічний список

1. Крикавський Є. В. Аналіз використання виробничих ресурсів та витрат / Є. В. Крикавський. – Львів : Державний університет «Львівська політехніка», 1997. – 220 с.
2. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії / К. Маркс ; [пер. І. І. Скворцова-Степанова]. – М. : Політиздат, 1974. – Т.2. – 648 с.
3. Миль Дж. С. Основи політичної економії / Дж. С. Миль. – М. : Прогресс, 1980. - Т.І. – 305 с.
4. Петрович Й. М. Економіка підприємства / Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Кулішов В. В. – Львів : «Магнолія плюс», видавець В. М. Піча, 2004. – 680 с.

5. Рікардо Д. Начала политической экономии и податного обложения / Д. Рікардо. – М., Л. : Госиздат, 1929. – 428 с.
6. Сакс Дж. Д. Макроэкономика. Глобальный поход / Дж. Д. Сакс, Ф. Б. Ларрен ; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1996. – 848 с.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Антология экономической классики / А. Смит. – М. : ЭКОНОМ : КЛЮЧ, 1993. – 475 с.
8. Формування ринку фінансових ресурсів в АПК / [за ред. Г. М. Підлісецького]. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 635 с.

Анотація

В статті досліджено походження та трактування термінів «капітал» та «основний капітал». Проаналізовано існуючі підходи до оцінки основних засобів на рівні підприємства та обґрунтовано необхідність розроблення комплексного підходу до оцінювання основного капіталу на рівні регіону. Запропоновано методіку комплексного оцінювання основного капіталу регіону за допомогою інтегральних індексів за напрямками: стану та руху основного капіталу, забезпеченості регіону основним капіталом, ефективності використання основного капіталу та оцінка впровадження інновацій на промислових підприємствах регіону, яка дає можливість оцінити потребу в оновленні основного капіталу окремих сфер економічної діяльності чи регіону загалом та визначити шляхи його модернізації.

Ключові слова: капітал, основний капітал, основні засоби, оцінювання основного капіталу, комплексна оцінка основного капіталу регіону.

Аннотация

В статье исследованы происхождения и трактовки терминов «капитал» и «основной капитал». Проанализированы существующие подходы к оценке основных средств на уровне предприятия и обоснована необходимость разработки комплексного подхода к оценке основного капитала на уровне региона. Предложена методика комплексной оценки основного капитала региона с помощью интегральных индексов по направлениям: состояния и движения основного капитала, обеспеченности региона основным капиталом, эффективности использования основного капитала и оценка внедрения инноваций на промышленных предприятиях региона, которая дает возможность оценить потребность в обновлении основного капитала отдельных сфер экономической деятельности или региона в целом и определить пути его модернизации.

Ключевые слова: капитал, основной капитал, основные средства, оценки основного капитала, комплексная оценка основного капитала региона.

Annotation

The paper investigates the origin and interpretation of the terms «capital» and «main capital». Existing approaches to the evaluation of fixed assets at the enterprise level and the necessity of developing an integrated approach to the assessment of capital at the regional level. The method of complex evaluation of capital region using integrated indexes for areas: the status and movement of capital, availability of regional capital assets, efficient use of capital and evaluation of innovation in industrial enterprises of the region, which makes it possible to assess the need to update the capital stock of certain economic activities or areas of the region as a whole and identify ways to modernize it.

Key words: capital, fixed assets, fixed assets, capital assessment, comprehensive assessment of capital region.